

**ΟΔΗΓΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ,
ΔΙΑΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ - ΠΑΡΑΜΕΛΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ
ΓΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ**

Η Πράξη «Ολοκληρωμένη Προσέγγιση για τη Διερεύνηση, Διάγνωση και Διαχείριση Περιστατικών Κακοποίησης & Παραμέλησης Παιδιών» (MIS 372071) υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» (ΕΠ.ΑΝ.Α.Δ.) 2007-2013 και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.) και από Εθνικούς Πόρους.

Το παρόν Πρωτόκολλο δημιουργήθηκε από τους Γυφτοπούλου Αγγελική, Κυριάκου Κατερίνα, Σταμάτη Δάφνη και Νικοηαΐδη Γιώργο, Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού, Κέντρο για τη Μελέτη και Πρόληψη της Κακοποίησης και Παραμέλησης των Παιδιών.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες για τη συνεισφορά της στη συγγραφή του Πρωτοκόλλου, στη Χατζηγεωργίου Κάτια, Παιδοψυχίατρο, Μέλος της ομάδας εργασίας του προγράμματος Balkan Epidemiological Study on Child Abuse and Neglect- BECAN· για την επισκόπηση και τα σχόλιά τους, στις: Γιαννοπούλου Ιωάννα, Παιδοψυχίατρο, Θεμελή Όλγα, Εγκληματολόγο, Τσάγκαρη-Καφαντάρη Μαρία, Ψυχολόγο - Ειδική Επιστήμονα Κύκλου Δικαιωμάτων του Παιδιού της Ανεξάρτητης Αρχής «Συνήγορος του Πολίτη», Τσίτουρα Στέλλα, Παιδίατρο και Φαρμακοπούλου Νάντια, Κοινωνική Λειτουργό.

Φορέας Υλοποίησης Πράξης

Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, Κέντρο για τη Μελέτη και Πρόληψη της Κακοποίησης και Παραμέλησης των Παιδιών

Το παρόν έγγραφο αντιπροσωπεύει τις απόψεις των συντακτών του. Οι απόψεις αυτές δεν έχουν υιοθετηθεί ή εγκριθεί με οποιονδήποτε τρόπο από την Ειδική Υπηρεσία του Τομέα Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και δεν πρέπει να εκλαμβάνονται ως θέσεις του Υπουργείου ή της Επιτροπής. Η Ειδική Υπηρεσία δεν εγγυάται την ακρίβεια των στοιχείων που περιλαμβάνονται στο παρόν ενημερωτικό φυλλάδιο, ούτε αποδέχεται την ευθύνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών αυτών.

ISBN: 978-960-9766-07-4

Στο πλαίσιο της Πράξης «Ολοκληρωμένη Προσέγγιση για τη Διερεύνηση, Διάγνωση και Διαχείριση Περιστατικών Κακοποίησης & Παραμέλησης Παιδιών» (MIS 372071) έχει δημιουργηθεί μια ολοκληρωμένη εργαλειοθήκη για τον επαγγελματία που καλείται να ανταποκριθεί σε περιστατικά κακοποίησης ή παραμέλησης παιδιών:

- ➔ Πρωτόκολλο Διερεύνησης, Διάγνωσης και Διαχείρισης Κακοποίησης και Παραμέλησης Παιδιών
- ➔ Οδηγός Εφαρμογής Πρωτοκόλλου Διερεύνησης, Διάγνωσης και Διαχείρισης Κακοποίησης και Παραμέλησης Παιδιών
- ➔ Ευρετήριο Ισχύουσας Νομοθεσίας για την Κακοποίηση και Παραμέληση Παιδιών
- ➔ Ενημερωτικό Φυλλάδιο για τις «Βήμα προς Βήμα» Ενέργειες των Επαγγελματιών σε Περιστατικά Κακοποίησης - Παραμέλησης Παιδιών
- ➔ Εθνικό Ευρετήριο Οργανισμών και Υπηρεσιών Διαχείρισης Περιστατικών Κακοποίησης και Παραμέλησης Παιδιών (διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://esa-kapa-p.gr>)

Ολοκληρωμένη Προσέγγιση για τη Διερεύνηση,
Διάγνωση και Διαχείριση Περιστατικών Κακοποίησης
& Παραμέλησης Παιδιών

**Οδηγός Εφαρμογής
του Πρωτοκόλλου Διερεύνησης,
Διάγνωσης και Διαχείρισης
κακοποίησης - παραμέλησης παιδιών
για Επαγγελματίες**

Αρκτικόλεξα και Συντομογραφίες

Αρκτικόλεξα	
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΔΣΔΠ	Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΚαΠα-Π	Κακοποίηση-Παραμέληση Παιδιών
Σ	Σύνταγμα
ΠΟΥ	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
ISPCAN	International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect / Διεθνής Κοινότητα για την Πρόληψη της Κακοποίησης και Παραμέλησης Παιδιών
GLBTQ	Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender and Queer

Συντομογραφίες	
α.	Άρθρο
Ν. ή ν.	Νόμος
εδ.	Εδάφιο
περ.	Περίπτωση
παρ.	Παράγραφος

6. Προσδιοριστές επικινδυνότητας

Οι προσδιοριστές επικινδυνότητας ορίζονται ως εκείνα τα χαρακτηριστικά ενός ατόμου, των γονέων/φροντιστών, της οικογένειας ή του περιβάλλοντος που αυξάνουν την πιθανότητα τα παιδιά να υποστούν κακοποίηση ή παραμέληση. Οι προσδιοριστές επικινδυνότητας **δεν** αποτελούν από μόνοι τους διαγνωστικούς δείκτες παιδικής κακοποίησης ή/και παραμέλησης αλλά είναι χρήσιμοι γιατί μπορούν να χρησιμοποιηθούν ώστε να εντοπιστούν οικογένειες στις οποίες υπάρχει υψηλός κίνδυνος τα παιδιά να κακοποιούνται ή/και να παραμελούνται. Ο εντοπισμός υψηλών σε κίνδυνο οικογενειών διευκολύνει την εφαρμογή κατάλληλων και έγκαιρων παρεμβάσεων (Goldman *et al.* 2003).

Είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι:

- ◆ Ορισμένοι **προσδιοριστές επικινδυνότητας** μπορεί να υπάρχουν σε οικογένειες όπου κακοποίηση και παραμέληση παιδιών υφίσταται, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η παρουσία αυτών των παραγόντων οδηγεί κατ' ανάγκη στην παιδική κακοποίηση και παραμέληση. Για παράδειγμα, ένας προσδιοριστής επικινδυνότητας είναι το μεγάλο μέγεθος της οικογένειας, το οποίο όμως δεν πρέπει ποτέ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, όλα τα παιδιά σε πολύτεκνες οικογένειες θα υποστούν κακοποίηση ή/και παραμέληση. Αυτό σημαίνει ότι σε επίπεδο πληθυσμού, υπάρχει στατιστική σχέση μεταξύ του μεγέθους της οικογένειας και κακοποίησης/παραμέλησης των παιδιών (Goldman *et al.* 2003).
- ◆ Περιπτώσεις κακοποίησης ή παραμέλησης παιδιών μπορεί να εμφανιστούν σε οικογένειες οι οποίες δεν σχετίζονται με κανένα προσδιοριστή επικινδυνότητας (Ronan, Canoy & Burke 2009).
- ◆ Όσον αφορά περιπτώσεις οικογενειών που συνυπάρχουν προσδιοριστές επικινδυνότητας, οι οικογένειες αυτές βρίσκονται σε ομάδες ιδιαίτερα υψηλού κινδύνου για κακοποίηση - παραμέληση παιδιών.

6.1 Προσεγγίζοντας αναλυτικότερα τους προσδιοριστές επικινδυνότητας

6.1.1 Ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών

Παρόλο που τα παιδιά δεν είναι υπεύθυνα για την κακοποίηση που υφίστανται, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σημειώνει ότι ορισμένα χαρακτηριστικά των παιδιών αυξάνουν την πιθανότητα κακοποίησης. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

- ◆ χαμηλό βάρος κατά τη γέννηση
Η σχέση μεταξύ χαμηλού βάρους κατά τη γέννηση (< 2,5 κιλά) και κακοποίησης μπορεί να αποδοθεί στην αύξηση του στρες της μητέρας λόγω των υψηλών απαιτήσεων φροντίδας, καθώς και σε άλλους παράγοντες που συνυπάρχουν, όπως η έλλειψη κατάλληλης παροχής φροντίδας, η χρήση ουσιών ή η ενδοοικογενειακή βία (Goldman *et al.* 2003).
- ◆ βρεφονηπιακή ηλικία
Έχουν βρεθεί υψηλά ποσοστά κακοποίησης παιδιών μεταξύ της γέννησής τους και της ηλικίας των 3

χρόνων τα οποία μειώνονται καθώς η ηλικία αυξάνεται. Τα βρέφη και τα νήπια λόγω του μικρού τους σωματικού μεγέθους, του πρώιμου αναπτυξιακού τους σταδίου και της ανάγκης για συνεχή φροντίδα, είναι ιδιαίτερα ευάλωτα σε κακοποίηση - παραμέληση. Τα βρέφη (μέχρι ενός έτους) είναι πιθανότερο να είναι θύματα δυνατού ταρακουνήματος (Shaking Baby Syndrome) (Connell-Carrick, 2003).

◆ αναπηρία (σωματική/νοητική)

Τα παιδιά που έχουν ιδιαίτερες ανάγκες φροντίδας (π.χ. παιδιά με αναπηρίες ή με χρόνιες ασθένειες) διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο κακοποίησης. Αυτός ο κίνδυνος αυξάνεται από δυο παράγοντες:

- 】 το άγχος των γονέων/φροντιστών, το οποίο προέρχεται από τις αυξημένες ανάγκες φροντίδας των παιδιών, και
- 】 την αδυναμία του παιδιού να υπερασπιστεί τον εαυτό του και να εκφράσει τις ανάγκες του (Sullivan & Knuston 2000).

◆ ιδιοσυγκρασία³- τα «δύσκολα παιδιά»

Τα «δύσκολα παιδιά» είναι ευερέθιστα, απαιτούν συνεχή προσοχή και φροντίδα, δεν ακολουθούν εύκολα ένα πρόγραμμα ρουτίνας στη λήψη τροφής και στον ύπνο και δεν ηρεμούν εύκολα. Όταν αυτά τα χαρακτηριστικά αλληλεπιδρούν με την ιδιοσυγκρασία του γονέα/φροντιστή (όπως αδυναμία προσαρμογής σε αλλαγές, αρνητισμός) αυξάνουν την πιθανότητα κακοποίησης/παραμέλησης των παιδιών (Black *et al.* 2001).

◆ προβλήματα συμπεριφοράς

Παιδιά με προβλήματα συμπεριφοράς όπως υπερκινητικότητα και παρορμητικότητα, ανυπακοή, αντιδραστική συμπεριφορά, εκρήξεις θυμού διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να υποστούν σωματική κακοποίηση καθώς οι γονείς/φροντιστές στην προσπάθεια ελέγχου αυτών των συμπεριφορών συχνά χρησιμοποιούν αυστηρές μεθόδους διαπαιδαγώγησης (Μπάρλου και Ρούσσου 2010).

6.1.2 Χαρακτηριστικά γονέων/φροντιστών

◆ χαρακτηριστικά της προσωπικότητας

Ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των γονέων/φροντιστών όπως η χαμηλή αυτοεκτίμηση (ιδιαίτερα όταν σχετίζεται με την ανεπάρκεια που αισθάνονται στην εκτέλεση του γονεϊκού ρόλου τους), οι ανεπαρκείς δεξιότητες επίλυσης των καθημερινών προβλημάτων και του άγχους ή η αδυναμία ελέγχου των παρορμήσεων και του συναισθήματος σχετίζονται με την πιθανότητα κακοποίησης - παραμέλησης παιδιών (Goldman *et al.* 2003).

◆ προβλήματα ψυχικής υγείας

Οι ψυχικές διαταραχές επηρεάζουν την ικανότητα των γονέων/φροντιστών να ανταποκριθούν στις βιολογικές και συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών τους. Η ικανότητα αυτή εξαρτάται ιδιαίτερα από τη φύση και βαρύτητα των συμπτωμάτων (δηλ. κατά πόσο επηρεάζεται η λειτουργικότητα του ατόμου) και το βαθμό αποδοχής και ανταπόκρισης των γονέων/φροντιστών απέναντι στη θεραπεία.

◆ ιστορικό της κακοποίησης των γονέων/φροντιστών

Το ιστορικό των παιδικών και εφηβικών χρόνων των γονέων/φροντιστών έχει σημασία για τον τρόπο με τον οποίο θα ανταποκριθούν στο γονεϊκό ρόλο τους. Ενήλικες με αρνητικά γονεϊκά πρότυπα, οι ανάγκες των οποίων όταν ήταν παιδιά δεν είχαν καλυφθεί επαρκώς ενδεχομένως να αντιμετωπίσουν δυσκολίες να ανταποκριθούν ως γονείς/φροντιστές στις απαιτήσεις του ρόλου τους. Μερικοί από τους γονείς/φροντιστές που κακοποιούν-παραμελούν τα παιδιά τους υπήρξαν θύματα κακοποίησης-παραμέλησης και οι ίδιοι ως παιδιά. Επιπλέον, παιδιά που βίωσαν ως θεατές (αμέτοχοι μάρτυρες) βία ανάμεσα στους γονείς/φροντιστές τους είναι πιθανό ως γονείς να την αποδέχονται σαν κατάλληλο τρόπο

3. Εννέα σημαντικά χαρακτηριστικά που συνιστούν την ιδιοσυγκρασία: διάθεση, επίπεδο δραστηριότητας, ικανότητα προσαρμογής, επιμονή, ένταση, προσέγγιση/απόσυρση, ευαισθησία σε ερεθίσματα του περιβάλλοντος, σταθερότητα και συγκέντρωση (Chess, Thomas & Birch 1970).

διαπαιδαγώγησης των δικών τους παιδιών. Λανθασμένο ωστόσο είναι το συμπέρασμα ότι όλα τα κακοποιημένα παιδιά, όταν θα μεγαλώσουν, θα κακοποιούν τα παιδιά τους. Έρευνες έχουν καταδείξει ότι υπάρχουν ανήλικοι που κακοποιήθηκαν και ως γονείς/φροντιστές κακοποίησαν τα παιδιά τους, αλλά και ένα μεγάλο ποσοστό που ενώ κακοποιήθηκε στην παιδική ηλικία δεν κακοποίησε/παραμέλησε ποτέ τα παιδιά του (Kaufman & Zigler 1993).

◆ αλκοολισμός-χρήση ουσιών

Η χρήση ουσιών και η κατάχρηση αλκοόλ από τους γονείς/φροντιστές αναφέρονται ως παράγοντες που αυξάνουν σημαντικά την πιθανότητα κακοποίησης ή/και παραμέλησης των παιδιών.

◆ στάσεις, γνώσεις και αντιλήψεις

Η αδυναμία κατανόησης των αναπτυξιακών σταδίων του παιδιού ή η εσφαλμένη γνώση αυτών ταυτόχρονα με μια αυστηρή στάση των γονέων/φροντιστών, με άκαμπτες και αναχρονιστικές ηθικές αντιλήψεις και εμμονή σε παραδοσιακούς τρόπους διαπαιδαγώγησης, μπορεί να οδηγήσουν σε μη ρεαλιστικές προσδοκίες για τα παιδιά (Black *et al.* 2001). Αυτό με τη σειρά του μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα την επιβολή ακατάλληλων ποινών. Για παράδειγμα, ένας γονέας μπορεί να χτυπά το ενός έτους βρέφος γιατί ουρεί πάνω του. Επιπλέον η χρήση από τους γονείς/φροντιστές της σωματικής τιμωρίας ως μέσου διαπαιδαγώγησης αυξάνει την πιθανότητα κακοποίησης ή/και παραμέλησης (Straus 2000).

◆ αλληλεπίδραση γονέων-παιδιών

Παρουσιάζουν περισσότερες πιθανότητες να κακοποιήσουν/παραμελήσουν τα παιδιά τους οι γονείς/φροντιστές που:

- ▶ εστιάζουν στις αρνητικές συμπεριφορές των παιδιών
- ▶ αναγνωρίζουν και ανταμείβουν ελάχιστα τις θετικές συμπεριφορές των παιδιών
- ▶ δεν είναι ιδιαίτερα διασκεδαστικοί, υποστηρικτικοί, στοργικοί και διαθέσιμοι προς τα παιδιά τους
- ▶ χαρακτηρίζουν τα παιδιά τους ως ενοχλητικά
- ▶ χρησιμοποιούν σκληρές και ακατάλληλες μεθόδους διαπαιδαγώγησης όπως σωματική τιμωρία, παρατεταμένη απομόνωση, κ.α.

(Milner & Dopke 1997, Bousha & Twentyman 1984, Bradley & Peters 1991, Dadds *et al.* 2003, Bennett, Sullivan & Lewis 2006)

6.1.3 Χαρακτηριστικά της οικογένειας

◆ μονογονεϊκή οικογένεια

Το αυξημένο στρες (π.χ. λόγω πολλών ευθυνών στην ανατροφή των παιδιών, οι οποίες δεν γίνεται να μοιραστούν) ή/και τα συγκρουσιακά διαζύγια είναι παράγοντες που μπορεί να συμβάλουν στην αύξηση των πιθανοτήτων περιστατικών κακοποίησης ή/και παραμέλησης παιδιών.

◆ ενδοοικογενειακή βία

Ακόμα κι όταν τα παιδιά δεν είναι τα ίδια θύματα κακοποίησης-παραμέλησης, το γεγονός ότι αποτελούν μάρτυρες της βίας ανάμεσα στους γονείς/φροντιστές έχει συνήθως αρνητικές συνέπειες στη συναισθηματική ανάπτυξή τους (Martinez-Torteya *et al.* 2009).

◆ οικογένεια με έλλειψη δικτύου υποστήριξης

Τα παιδιά οικογενειών οι οποίες έχουν περιορισμένο, ανύπαρκτο ή ακατάλληλο δίκτυο υποστήριξης από την ευρύτερη οικογένεια ή/και το φιλικό περιβάλλον διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο να υποστούν κακοποίηση-παραμέληση. Αυτό ίσως να οφείλεται στη μειωμένη υποστήριξη (υλική και συναισθηματική) που δέχονται οι γονείς/φροντιστές, στην πιθανή έλλειψη θετικών γονεϊκών πρότυπων προς μίμηση καθώς και στην έλλειψη κοινωνικών κινήτρων ώστε να εφαρμόσουν υγιή πρότυπα γονεϊκής συμπεριφοράς.

6.1.4 Χαρακτηριστικά της κοινωνίας και του περιβάλλοντος

♦ φτώχεια

Η συσχέτιση φτώχειας και κακοποίησης ή/και παραμέλησης των παιδιών είναι ιδιαιτέρως ισχυρή (Berger, 2007). Με μια πρώτη ματιά, άλλοι παράγοντες ενδεχομένως να φαίνεται ότι σχετίζονται με την κακοποίηση - παραμέληση παιδιών, πίσω από τους οποίους όμως «κρύβεται» η φτώχεια. Παραδείγματα τέτοιων παραγόντων είναι: το ακατάλληλο περιβάλλον ζωής και διαβίωσης λόγω ανεπαρκούς ή μεταβαλλόμενης στέγασης, η αδυναμία παροχής ιατροφαρμακευτικής φροντίδας (ανασφάλιστοι γονείς, ανασφάλιστα παιδιά), ζητήματα πρόσβασης και προσβασιμότητας των παιδιών στην εκπαίδευση.

» Οι επαγγελματίες ωστόσο πρέπει να αναγνωρίζουν ότι τα θύματα κακοποίησης ή/και παραμέλησης μπορεί να προέρχονται από όλες τις κοινωνικές τάξεις και όχι μόνο από οικογένειες με χαμηλό εισόδημα.

♦ κοινωνικός αποκλεισμός

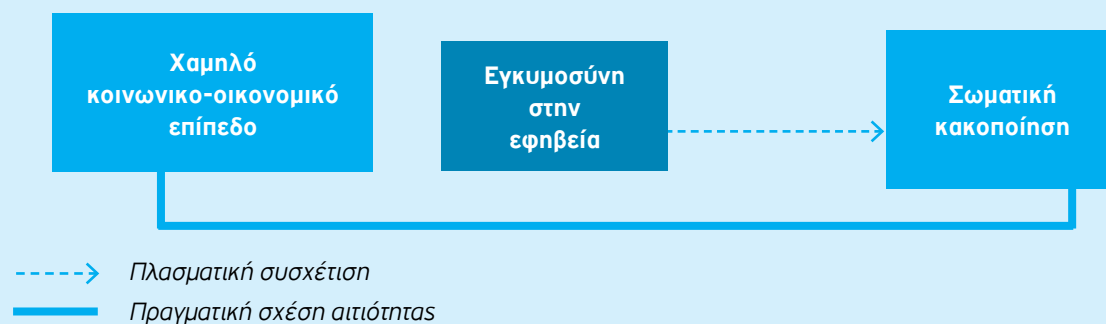
Οι κοινωνικά αποκλεισμένες οικογένειες που αδυνατούν ή παρεμποδίζονται να έχουν πρόσβαση σε αγαθά όπως η εκπαίδευση, οι χώροι ψυχαγωγίας και ελεύθερου χρόνου ή/και οι υπηρεσίες υγείας παρουσιάζουν αυξημένες πιθανότητες κακοποίησης ή/και παραμέλησης παιδιών. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι δύσκολη η ορατότητα και ανίχνευση τέτοιων παιδιών.

♦ χαρακτηριστικά της κοινωνίας

Τα παιδιά που ζουν σε γειτονιές στις οποίες υπάρχει υψηλός βαθμός έκθεσης σε κοινωνική βία⁴, ρατσισμό και διακρίσεις διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο για κακοποίηση-παραμέληση. Επιπλέον η προώθηση της βίας μέσω της τεχνολογίας (όπως ηλεκτρονικά παιχνίδια, διαδίκτυο) αναδεικνύει τη βία ως κοινωνικά αποδεκτό τρόπο συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης.

Δευτερογενείς πλασματικές υποθέσεις

Αρκετά συχνά η αρχική συσχέτιση ενός προσδιοριστή επικινδυνότητας με την κακοποίηση παιδιών δεν υποδηλώνει μια πραγματική σχέση αιτιότητας, αλλά είναι αποτέλεσμα ενός τρίτου παράγοντα ο οποίος κρύβεται πίσω από τον προσδιοριστή αυτό. Για παράδειγμα, ενώ αρχικά φαίνεται ότι η εγκυμοσύνη στην εφηβεία σχετίζεται με τη σωματική κακοποίηση του παιδιού, στην πραγματικότητα η εφηβική εγκυμοσύνη σχετίζεται ισχυρότερα με το χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, το οποίο επηρεάζει την εμφάνιση της αρχικής αλλά πλασματικής συσχέτισης.

(Νικολαΐδης 2009, Hillis *et al.* 2004)

4. Κοινωνική βία αναφέρεται στην έκθεση, είτε μέσω μαρτυρίας είτε μέσα από την πραγματική εμπειρία, σε πράξεις της διαπροσωπικής βίας που διαπράττονται από άτομα τα οποία δεν συνδέονται στενά με το θύμα.